

HADTÖRTÉNELMI IRODALOM.

Ludendorff Erich könyve a világháborúról.¹

Ludendorff könyve nem pragmatikus feldolgozása a háború történetének. *Kütfőértékét is elsősorban szerzője személyétől nyeri.* Mert mint maga bevallja: a négy nehéz esztendő során nem jutott ideje részletes feljegyzésekre; inkább emlékezetből ír tehát. A mi azonban a mű történelmi értékét illeti, azt nem becsülhetjük eléggé magasra és pedig nemcsak szerzőjének a háború folyamán végzett munkája, de rendkívül érdekes, kiforrott férfias egyénisége miatt is.

A hatalmas kötet a német hadsereg legnagyobb elméjének a világháborús életrajza. Valamennyi sorából az ő személye lép mindenek előtt elénk, az esemény, melyet épen leír csak másodsorban. *Nem mindig tárgyilagos.* Őszintén keresi az igazságot, de az igazság pillérei adva vannak számára. Adva vannak annak a nagyszerű szervezetnek az ideáljaiban és igényeiben, melyet mint az ú. n. *porosz militarizmust*, vagy szélesebb alapon, mint a háború előtti német birodalmat ismert a világ. Ezzel a történelmi alkotással *Ludendorff* minden ízében egybeforrott. 1918 augusztus 8-dikán, mikor ez a bámulatos katonai szervezet felmondta a szolgálatot, épen úgy egy világ dőlt romba, mint 1815-ben *Waterloónál*. A Kant-Hegel-féle iskola államtanának hadtörténelmi inkarnációja bukott el, a mint a nagy forradalom hadseregében sem nehéz a XVIII. század filozófiájának hadpolitikai megtestesítőjére ismernünk. Az egyik nap nem kevésbé epochális, mint a másik. Egyik is, másik is az emberi művelődés egy-egy irányzatának a legjellegzetesebb külső velejáróját viszi sírba. Ha a gyűlölet nem homályosítaná el itéletüket, talán az ellenséges nemzetek gondolkozói tudnák a legvilágosabban megállapítani, milyen

¹ Meine Kriegserinnerungen. 1914—1918. Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Verlagsbuchhandlung. Berlin, 1919. 8° 628 l. + 10 térkép.

magas kultúra volt az, mit a háborúval s még inkább az azt követő békével tönkretenniök sikerült! *Ludendorff* ennek a német ideológiának minden idegében tudatos képviselője. Hazaszeretet és királyhűség, valamint az a meggyőződés, hogy minden egyes, családjának és az államnak kell, hogy szentelje életét, még a szülői házból hozott öröksége volt. Atyja pomerániai kereskedő családból származott; *de, becsületes munkáját nem jutalmazta földi javakkal a sors.* Ő is, anyjuk is felolvadt a hat gyermekük iránti szeretetben és gondokban. Egyszerű körülmények között mindig harmonikus és boldog család i életet éltek. *A férjvé serdült fiatal tisztnek is küzdeni kellett az élettel. Szabad óráit nem fordíthatta szórakozásokra, hanem szerény lakásában, Weselben, Wilhelmshavenben vagy Kielben történelmi, hadtörténelmi és földrajzi munkákat olvasgatott. A gyermekéveib en elvetett mag erős gyökeret vert benne. Mind büszkébb lett hazájára és annak nagyjaira.* Forró csodálattal hódolt *Bismarck* erőteljes és szenvedélyes nagyságának. Esküvel fogadott hűsége, a mint megismerte azt a történelmi munkát, melyet az uralkodóház, Porosz- majd Németország nagynevelésében végzett, bensőséges odaadással vált. *Megtanulta értékelni a hadsereg és tengerészet roppant fontosságát; látta, hogy ezek híján vált Németország újra meg újra Európa csataterevé.* Az életet megfigyelő szeme pedig megtanította azoknak a békés teljesítményeknek a méltánylására, melyeket népe az emberiség szolgálatában elért. A háborús esztendőök elfűjnek arczáról minden derűt, elszokik minden érzelmi megnyilatkozástól, de mélyen megindul, mikor *Kornóban*, hódított orosz földön felcsendül katonái ajkán a régi német ének:

*Ich hab' mich ergeben mit Herz und mit Hand
Dir Land voll Lieb' und Leben, mein deutsches Vaterland.*

A német haza, a germán szellem az éltető eleme és minden tetének inspirálója végső fokon. A *Bismarck* utáni időszak fejlődésének irányát aggódva nézte. A német nép roppant ugrásokkal haladt előre a fejlődés és gazdagodás útján, de közben mintha megfeledkezett volna helyzete veszedelmes voltáról és hazafias érzélete csenevészedett. Tisztjeit a béke éveiben nem győzi eleget figyelmeztetni az idők szörnyű komolyságára. Érezte, hogy ha a régóta gyülekező viharfelhőkből valamikor kipattan a zivatar, Németországnak minden katonájára szükség lesz és mindegyik katonának egész embernek kell lenni. Magát a háborút halálos komolysággal nézi. Általában is a nagy kulturnépek mérkőzését, a melyben része volt különösen. A z

elmélet terén a legjobb iskolát járta, mely katona számára kívánható. A német hadsereg néhai vezérkari főnöke *Schlieffen* gróf volt a mestere, kit a legnagyobb valaha élt katonatehetségek egyikének nevez. Ő oltotta *Ludendorff* vérébe a *Clausewitz*-féle stratégia alapelveit. Tőle tanulta meg, hogy a háború nem finomkodó kártyajátzsma, nem a különböző seregek mesterkéltsége ide-odavonultatása. Bekerítés, csel stb. csak eszközök, miknek csak az ütközet ad értéket. A háború végeredményben az erőszak ténye, a politika folytatása más eszközökkel. *Schlieffen* írta volt *Clausewitz* művéről, hogy «Nach Form und Inhalt das Höchste was je über den Krieg gesagt wurde». *Schlieffen*nek és *Clausewitz*nek s ez utóbbi fő elméleti és gyakorlati forrásának, *Machiavellinek* és *Bonapartenek* szellemét látjuk megelevenülni *Ludendorff* hadviselésében. A tannenbergi legendás győzelem után *Schlieffenre* gondol hálásan, mert a nyomasztó orosz számbeli fölény ellenére a döntő időben s a kellő helyen közel hasonlóerejű csapatömegeket sikerült összevonnia.

A tannenbergi csata, mint soraiból burkoltan ugyan, de mégis érezhetően kitűnik, az ő műve elsősorban, valamint a háború majd mindegyik diadala. A világ különösen eleinte csak *Hindenburg* alakját vette észre; *Ludendorff* eltűnt a tábornagy dicsősége mellett. S ezzel a beállítással ő nem is volt elégedetlen. Négy esztendőn keresztül dolgoztak együtt, mint egy ember, a legteljesebb harmoniában. Mély belső elégtétellel látta, hogy *Hindenburg* a német nép számára a győzelem megtestesítője lett és dicsősége ma is szilárdan él a német szívekben. Mindvégig hűségesen szolgált alatta és nagyrabecsülte őt, előkelő gondolkozását éppen úgy, mint királyhűségét és felelősségérzetét. Ő viselt minden felelősséget a világ, önmaga, a hadsereg és a haza előtt. Méltó, ha övé lett a dicsőség oroszlánrésze. Stratégiai és taktikai meggyőződéseik tökéletesen egybevágtak, úgyszintén véleményük a világháború természetéről. Így magától adódott a harmonikus együttműködés. «Ich trug dem Generalfeldmarschall nach Rücksprache mit meinen Mitarbeitern kurz und knapp meine Gedanken für die Anlage und Leitung aller Operationen vor und machte ihm einen ganz bestimmten Vorschlag. Ich hatte die Genugtuung, dass der Generalfeldmarschall stets — von Tannenberg an bis zu meinem Abgang im Oktober 1918 — mit meinem Denken übereinstimmte und meine Befehlsentwürfe billigte». A munkának ez az egyetlen részlete, mely rávilágít a kettejük közötti munkamegosztásra, különben a cselekvő principium megjelölésére mindig a «der Generalfeldmarschall und ich» formulát használja. Német ön-

tudata mellett császárhűsége a legjellemzőbb egyéni vonása. De inkább a birodalom és a tekintély szimbolumát adorálta benne, mint az embert. Az embertől sok minden elválasztotta, természetük igen elütött egymástól. A császár lelke mélyén irtózott a háborútól, típusa volt a Bismarck utáni korszak németjének. És nem talált a szörnyű felelősség idején olyan férfiakra, mint *Bismarck* és *Roon*, kik a nemzetet végső áldozatkészégre birni képesek lettek volna. Máskor — természetesen összevetés nélkül — kiemeli *I. Vilmos* császár emberismeretét, mi szembeállítva a háborús birodalmi kormány felől táplált lesújtó véleményével, kétségtelenül arra vall, hogy legfelsőbb hadurát nem tartotta ezen legfontosabb uralkodói erény birtokosának. Inkább bizonyos atyai gyöngédséggel nézett a császárra, ki meggyőződése szerint országának a legjobbat akarta és szívből szerette katonáit. Harmadik lényeges összetevője *Ludendorff* lelki világának pedig úgy látszik vallásos érzése. *Tannenberg* után *Hindenburg*gal együtt első útja az allensteini templomba vezet; mikor pedig értesül első főszállásmesteri kinevezéséről, lehajtott fővel kéri a Mindenhatót: adjon erőt neki a reá váró emberfeletti munkához.

Hadvezéri tehetsége csak a háború folyamán vált ismeretessé. *A lüttichi harcok* a legszebb háborús emlékei. Ekkor még nemcsak elméjével, de testével is részt vehetett a küzdelemben. Tökéletesen bizonyosnak tartja, hogy Belgium régóta készült a háborúra Franciaország oldalán. Az utakat olyan tervszerűen rombolták szét és zárták el, a mint az csak jó előre kidolgozott munka mellett képzelhető el s a mi a legjellemzőbb, az ország délnyugati határán ilyen intézkedéseknek nyomát sem lették. Részt vett a Lüttich elleni bátor előnyomulásban, mi a csodálatos erődrendszer gyors összeomlását eredményezte. *Tapasztalhatta, hogy milyen széles űr tátong az előre kidolgozott terv és annak kivétele között. Az emberek azt hiszik — írja egy helyt — hogy a háború valami számtani példa határozott mennyiségekkel. Pedig minden inkább, mint az. Hatalmas és lényegükben ismeretlen fizikai és szellemi erők küzdelmében a vezér akurata az egyetlen nyugró pólus. De mindig különböző jellemű, sajátos, egyéni gondolatösszetételű elemekkel kell számolni.* Átélt fárasztó és kedvetlenítő ide-odameneteléseket, mikor senki sem tudta, hogy tulajdonképen hogyan is áll a hadihelyzet. Érezte mily nehéz megőrizni katonái előtt a tekintélyt s a bátorság külsőségeit, de mindig ura maradt idegeinek.

És a mikor megnyílt a német sereg számára az út Franciaország felé, *Ludendorff* számára más sorsot jelölt ki a végzet. El

kellett válnia a diadalmasan előretörő nyugati seregtől: augusztus 22-dikén reggel parancsot kapott, hogy induljon a fenyegetett keleti harcztérre s vegye át a VIII. hadsereg vezérkarának vezetését.

Csodás győzelmek klasszikus leírása következik ezután, olyan haditetteké, melyek nagyszerűsége azon nyomban megindította a mithoszképződést. A közvélemény nem akarta elhinni, hogy a tannenbergi csata (a diadal színhelye egy nagy kiterjedésű terület Tannenbergtól keletre; nevét Ludendorff előterjesztésére kapta, hogy eltörölje a német lovagrend 1410-diki vereségének emlékét) terve ott a helyszínen fogalmazott meg. Hozzáértő személyiség, a spanyol katonai attaché, Valdivia őrnagy is meg volt győződve, saját bevallása szerint arról, hogy minden lépést jó előre kiszámítottak. Pedig csak a hadi helyzet, a háborúról táplált felfogása s az épen vívott harc természetete az, mi a hadvezér borzalmasan nehéz elhatározásait megszabja. De a krízis korántsem mult el. Nyugaton megállott a német áradat, Galiciát pedig előzönlötte az orosz, szerencsére *Rennenkampff* hamarosan sikerült leszámolni. Az első mazuri csata megszabadította Kelet-Poroszsországot az ellenséges invaziótól. A közhit ezt a küzdelmet nem méltányolta annyira, mint a tannenbergit, ott 90,000 fogoly, itt csak 45,000. De nem lehetett másképp, az orosz hamarosan meghátrált, úgy hogy hátbatámadásra, mint Tannenbergnél nem kerülhetett sor. Meg kellett elégedni arcztámadással és oldalbefogó mozdulatokkal. A katonák teljesítménye minden dicséreten felül áll. A VIII. hadsereg négy nap alatt 100 km. területet tudott nyerni, pedig az orosz még akkor virágjában volt, dúsan felszerelve, mindenellátva, nagy számbeli fölényben és kemény fegyelem alatt. Tábornokaik kiválóan tudtak nagy tömegeket mozgatni és mesterien intézni a visszavonulást.

Szeptember 15-én indul *Ludendorff* Boroszlóba s ekkortájt veszi át Falkenhayn Moltkétól a hadműveletek vezetését. (A marnei visszavonulás megsemmisítette a gyors döntést illető minden reményt. Félni lehetett ettől fogva attól, hogy az ellenséges seregek számbeli túlsúlyuk mellé lassan a németek értékeit is megszerzik. Eljött az idő mikor Németországnak minden izmát meg kellett volna feszíteni s minden atomját a háború szolgálatába állítani.) A német hadvezetőség egy új hadsereget állított talpra *Schubert* tábornok vezetése alatt s ennek lett a szerző a vezérkari főnöke. A válás *Hindenburg*tól nehéz volt, de csak néhány napra szólt, t. i. szeptember 17-én a tábornok is Boroszlóba érkezett törzse egy részével és vállalva dolgoztak együtt tovább. A német «Südarmee» az osztrák-magyar had-

sereggel sűrű érintkezésben állt. *Ludendorff*nak alkalmá nyílt közelebbről megismerkedni szövetségeseivel. Neu-Sandecben jelentkezik *Frigyes* főhercegnél, a kire — mint írja — mindig tisztelettel gondol, mert melegszívű, igazi katonát tanult benne megismerni. A cs. és kir. hadsereg szellemi vezetője azonban *Conrad* tábornok volt. A dicséret, mellyel a volt cs. és kir. hadsereg volt vezérkari főnökét illeti, egyenesen szembeszökő. Gondolatokban rendkívül gazdag hadvezérnek nevezi, ki csapatainak mindig új meg új impulzust tudott adni. A baj az volt, hogy a sereg nem volt olyan instrumentum, mely az ő bátor terveit minden egyes esetben végrehajtani képes lett volna.

*Ludendorff*nak az 1914. évi szeptember-október havi hadműveletekre kimondott arról az ítéletéről, hogy: «Wenn österreichisch-ungarischerseits später gesagt wurde, ihre Armee wäre zurückgegangen weil die 9. Armee zurückgenommen wurde, so ist das richtig und unrichtig. Es wird verschwiegen dass der Grund für diese Zurückname der 9. Armee lediglich indem Versagen der zu Beginn des Krieges so tapferen k. u. k. Armee zu finden ist, die die Nachwirkungen der Schlachten bei Lemberg nicht überwinden konnte» — természetesen csak a fontos részletkutatás s az események aprólékos felderítése után dönthetünk majd csak.

November 1-én a császár *Hindenburg*ot a keleti német harcvonal főparancsnokává nevezi ki. A 9. hadsereg vezetését *Mackensen* veszi át, *Hindenburg* vezérkari főnöke pedig természetesen *Ludendorff* lett. Az oroszok fenyegető előnyomulására új tervvel kellett felelnie. Belátta, hogy a *puszta védelem* keveset segít; az orosz fölényt csak új győzelmekkel lehet úgy a hogy közömbösíteni. Minden nélkülözhető erőnek északon *Thorn* környékén való egyesítése után az eredmény egy klasszikus oldaltámadás volt a nagyherceg hadserege ellen, melynek déli szárnyát a limanovai győztes csatában az osztrák-magyar hadseregnek is sikerült kikezdeni. A beálló fellelegzést és örömet csak a szövetségeselek szerbiai kudarcza rontotta meg. Hadseregünk folytonos értékcsökkenését már akkor egészen világosan megállapíthatónak véli.

Az 1914. év a döntést minden hősieles küzdelem ellenére sem hozta meg. S a felelős tényezők nagy aggodalommal néztek 1915 elé. Przemysl elestének réme már újév táján kísértett. *Ludendorff* könyvéről nem lehet elég dicsérettel megemlékezni, de talán Przemysl ügye az, miből legbiztosabban kitűnik, hogy szempontja egyoldalúan német. Az osztrák-magyar hadsereg szerinte tulajdonképen a háború

első két hónapjában tönkrement. Hogyan magyarázható ezután, hogy egy tönkrement hadsereg csapatrészei, sőt töredékei az egésznek, két évig tartják a délnyugati frontot egy nagyhatalom egész hadereje ellenében. Hogyan magyarázható a przemysli védelem? Nyugodtan megállapíthatjuk, hogy ebben a nemben ehhez foghatót az egész világháborúban hiába keresünk. A hasonlíthatatlanul modernebb orosz erősségek, hogy *Lüttich*ről és a tengeren át állandóan segített *Antwerpen*ről ne is beszéljünk, *Bethmann-Hollweg* egy későbbi hasonlatával élve, cserépfazekak módjára törtek össze a német ököl alatt. *Verdun* tartotta magát, de igazi ostromot, ostromzárat soha sem állt ki. Nyugat felől állandóan szabad volt az odavezető út, a fáradt védő sereget minduntalan pihent csapatokkal válthatták fel. Ostromlott vár hősi típusát a világháború egyet teremtett, *Przemysl*t. A przemysli őrség hónapokon át állta a sarat, reménytelenül, az utolsó hetekben kétségkívül reménytelenül, éhezve, nyomorogva, az utolsóelőtti napon még egy hősies kirohanást intézve az ellenség ellen, a siker minden lehetősége nélkül, igazán csak a történelem számára. S ha már a helyesbítéseknél tartunk meg kell emlékeznünk az előbb érintett 1914. szerb hadjáratról is, melynek kapcsán, mint fentebb láttuk, a szerző olyan lekicsinylően nyilatkozott a cs. és kir. hadseregről. A *Potiorek*-féle támadást illetőleg bizonyos, hogy idehaza is rosszul ítél a közvélemény. A támadó tudvalevőleg két hadsereg felett rendelkezett, tehát a létszámot illetőleg semmiesetre sem nagyobb erővel, mint mennyit a szerb reguláris hadsereg kitett. Bizonyára elkövetett valami súlyos hibát, mi a hódított terület sürgős kiürítését vonta maga után. De - és talán még is ez a fontosabb - egy egész esztendőre támadásra képtelenné tette a különben elismeréseméltó szívóssággal harczoló szerb hadsereget. A *Potiorek*-féle mačvai hadműveletek és az 1915. *Markensen*-féle támadás közé eső esztendő folyamán majdnem tökéletesen, szinte békésen csendes volt a déli határ, holott az 1914. szabácsi átkelést két szerb betörés is követte a háború első hónapjaiban. Egészen tárgyilagosan meg kell tehát állapítanunk annyit, hogy Szerbiát a sokat ócsárolt *Potiorek*-féle hadműveletek tették alkalmatlanná további támadó hadjárat vezetésére. «Ehre und ewiges Gedenken der deutschen Armee des Jahres 1914.» De nem kétséges, hogy a jövő történetírója ilyen ítéletet fog hozni a háború első felének osztrák-magyar hadseregéről is.

Conrad főerejével az uzsoki és duklai szorosok között támadást tervezett Przemysl felmentésére. Keletre az o. m. főseregtől egy német hadsereget állítottak harczvonalba az ú. n. «Deutsche Südararmee»-t

Linsingen tábornok vezetése alatt. S a német hadvezetőség távirati parancsa hirtelen ide helyezte át a szerzót ugyancsak vezérkari főnöki minőségben. *Hindenburg* részletes felterjesztésben kérte a császárt ne válassza el tőle *Ludendorff*-ot, kitől a hamaros visszakerülés reményében vett s valóban csak rövid időre búcsút. Utóbbi nem is töltött *Linsingen*-nel Munkácson néhány hétnél többet, január végén ismét *Posen*-ben volt, már megszokott környezetében. Magyarországi tartózkodása adott némi alkalmat neki arra, hogy az itteni viszonyokat úgy a hogy megérteni próbálja, mert a háború előtt, mint meg is mondja, ismeretlenek voltak előtte Ausztria-Magyarország belső körülményei. Az ismertetés, mit a magyarokról ad, felületes és kemény: «Wir wurden in Ungarn, wie auch später bei der Befreiung Siebenbürgens von der Bevölkerung sehr warm angenommen. Als wir aber unsere Schuldigkeit getan hatten, war das Gefühl der Dankbarkeit sehr bald geschwunden. Alles mögliche geschah, was unseren Truppen das Leben unbehaglich machte. Die Magyaren sind ein kraftvolles Herrenvolk, ihnen fehlte aber das Verständnis für die gemeinsamen Interessen Österreich-Ungarns und die berechtigten Wünsche und Bedürfnisse der in Ungarn so zahlreich lebenden Nationalitäten. Ungarn war der stärkere Teil der Doppelmonarchie und missbrauchte diese Stellung zu einer unglücklichen auswärtigen Politik des Gesamtstaates gegenüber Serbien und Rumänien. Leider liessen wir dies zu.» Látszik azonnal, hogy ezek a sorok jóval később már a vesztett háború hatásának keserű visszaemlékezésében íródtak, mert míg az utóbbi mondatokat részben megérteti a Magyarországgal soha nem foglalkozott katonának politikai járatlansága, előbbieket csak úgy tekinthetjük igazságszerető ember tollából eredeteknek, ha felvesszük, hogy már a romlott Magyarország, a háború vége felé már súlyos betegségben szenvedő nemzet képe lebegett szeme előtt, mely nemzet a dicstelen befejezés után hígvelejű kuruzslók kezébe kerülve, politikai érzékével együtt, rövid időre erkölcsi értékű képességét is elvesztette. Itt ismerkedett meg az osztrák-magyar hadsereg sok belső nehézségével is. Egy szemléutja alkalmával olyan őrszemre bukkant, kinek jelentését nemcsak ő nem értette meg, de a kíséretében levő cs. és kir. tisztek sem. (Valószínűleg a honvédség valamelyik horvát ezredéhez tartozott.) Fokozta ezeket a nyelvi bonyodalmakat a különböző nemzetiségű legénység elegyítése az egyes ezredekben, mit a cseh és román elem megbízhatatlansága tett szükségessé. «Die Massnahme hat nicht geholfen. Sie hat den inneren Wert der tapferen ungarischen und der besonders tüchtigen

deutschen Regimenter sehr wesentlich herabgesetzt». A magasabb kulturában élt, minden tekintetben jó viszonyokhoz szokott ember elcsodálkozásával nézi a nyomorúságos felvidéki falvakat. Ugyan honnan tudhatná az ilyenekben tengődő primitív nép, hogy miért folyik a nagy harc? Ausztria-Magyarországot végtelenül sok mulasztás súlya terheli, ezért nem tudott a küzdelemben olyan teljesítményeket felmutatni, milyeneket tőle Németország joggal elvárt. A német birodalom viszont nem volt képes másfajta szövetségesekre szert tenni, mint haldokló államszervezetekre: Ausztria-Magyarországra és Törökországra. S nem tudott ezekben még átmenetileg sem életet önteni azáltal, hogy politikájához fűzi őket. Sőt e helyett ő alkalmazkodott az Európa beteg emberévé lett kettős monarchiához. Súlyos szavak, melyekben némi igazság mellett a virágzó és hatalmas hazájának elnyomorításán elborult hazafi érzéseinek van nagyobb része.

1915-re az antant a háború eldöntését remélte. És pedig az oroszlánrészt még mindig Oroszországnak szánta, jóllehet már Olaszország is javában készült a beavatkozásra. A nagyherceg ú. n. «gigászi» terve értelmében az orosz támadások egyrészt kettőzött erővel folytak a kárpáti harczvonal ellen, másrészt a keletporoszországi német arczvonal lehető megtörésével a Nyugat-Poroszországba való benyomulást voltak hivatva előkészíteni. Az olasz határ védelme kedvéért folytonos csapatelvonásokkal gyöngített kárpáti osztrák-magyar védelem ügye mind komolyabb gondot kezdett okozni. *Boroevics* kénytelen volt visszahúzódni a gerincez mögé, márczius 19-én *Przemysl* is elesett. A tescheni Armeoberkommando a helyzetet nagyon sötéten ítélte meg s a keleti német főparancsnokság kénytelen volt a tények nyomása alatt ezt a vélekedést mindenben osztani. A német legfőbb hadvezetőség ilyen körülmények között reászánta magát a franciaországi arcvonal lényeges meggyöngítésére, hogy az orosz veszedelemmel gyökeresen leszámoljon s erre következnek azután a háború külső eredményekben legdöntőbb sikerei. A nagyherceg gigászi tervének északi összetevőjét keresztülhúzta a második ú. n. *téli mazzari csata*, a Kárpátokat pedig nemcsak felszabadítja, de a hatalmas ellenséget mélyen, egész Lengyelország keleti széléig veti vissza a május 2-i *gorlicei áttörés*. Mint a zsilipeken keresztültört áradat, hömpölygött előre a két szövetséges hadsereg: az olasz hadüzenet nem volt képes megakasztani a diadalmenetet. Oroszország lebirkozásában megtörtént a döntő lépés, az erélyes nagyherceg visszalépett. A császár maga állott serege élére. Vezetés és csapatok megmutatták mit tudnak az idegsorvasztó és az elért eredményeket

gyakran elvesztéssel fenyegető küzdelemben. A nagy szám elvesztette ijesztő voltát.

Az 1915-i nyári hadjárat eredménye külsőleg az oroszok lényeges visszanyomása volt. Egyes részleteiben nagyon megközelítette a teljesen befejezett stratégiai áttörést. De ilyen tipikus példában az egész háború folyamán nem voltak képesek keresztülvinni a szövetséges hadseregek. Ilyesmi t. i. csak akkor sikerülhet igazán, ha az áttörést azonnal taktikai átkarolás követi. A bolgár hadsereg számára maradt fenntartva a szomorú érdekesség, hogy ilyen mozdulat áldozatává legyen 1918 szeptemberében. De ez is csak azért történhetett meg, mert a bolgár csapatok akkorra minden ellenálló képességüket elvesztették.

Az osztrák-magyar sereg hősiessége Isonzo küzdelmeiről csak néhány szóban emlékezik meg. «Der Italiener hatte mehrmals und vergeblich angegriffen. Die k. u. k. Armee schlug sich gegenüber Italien gut; das war der Erbfeind, während gegen Russland keinerlei nationale Instinkte sich regten.» Ez a magyarázat talán mégsem kielégítő egy olyan sereg magatartását illetőleg, melyet már jóval előbb lényegben tönkrementnek írt le. Mindezt az teszi csak érthetővé, hogy mindezeknek az eseményeknek az irányításától és kivitelétől távol állott. Annál részletesebben emlékezik meg arról az igazán komoly és lelkiismeretes kulturmunkáról, mit a német katonai igazgatás a meghódított Lengyelországban és a balti tartományokban kifejtett. Valamint azokról az intézkedésekről, melyek az arcvonal aránylagos nyugalma folytán tehetők voltak a végett, hogy a csapatok némi szellemi táplálékhoz is jussanak, t. i. színi és mozgókép előadásokhoz, továbbá könyvekhez és hírlapokhoz. «Der Geist schafft Waffen und Sieg.» A keleti egész harcvonal hónapokon át meglehetősen nyugodt volt. Az év elején ugyan Szerbia tehermentesítése okából Olaszország is és az orosz is erős támadást kezdett a cs. és kir. seregek ellen, de mind a kettő sikertelen maradt, úgy, hogy a kedvező hadihelyzet mind a két szövetségesben támadó terveket érlelt meg.

Az 1916. év képe nagyjában mása az 1914-inek. Nagy támadás nyugaton, ez esetben Verdunnél és Tirolból, az olasz síkság ellen. Egyik sem vezet csak részletsikerekhez. S akár 1914-ben az akkor önmagában győnge, most pedig a nyugatiak kedvéért alaposan meggyöngített keleti harcvonalnak az újonnan lábraállított egész orosz hadsereg tömegrohamával kell szembeszállani. Az evvel kapcsolatos küzdelmeket nevezi *Ludendorff* a keleti arcvonal krízisének. Ekkor kerül majdnem az egész Oroszország ellen harcoló szövetséges had-

erő német parancsnokság alá, hogy minden surlódás elkerülhető legyen s az egységes vezetés minden előnye biztosítottak. *Ludendorff* munkaköre nevezetesen kiszélesedik, hogy egy hónap múlva még nagyobb-nak adjon helyet. Ettől a résztől kezdve a könyv a dolog természeténél fogva a háború történetének elsőrangú kűtfőjévé emelkedik.

Kétségtelen, hogy a nyugati arcvonal volt kezdettől fogva a nagy háború Achilles sarka. *Moltke* 1890-ben előre megjósolta, hogy a világháború, ha kitör, tartamában merőben beláthatatlan. Ezen a *Kassandra*-jóslaton kívánt segíteni az 1914-i német előretörés, mely Franciaország gyors letiprását czélozta. Azóta a viszonyok roppantul megváltoztak. Az antant napról-napra erősödött. 750,000 főnyi friss seregével éppen akkor avatkozott a harcba Románia, az orosz sike-rek hatása alatt. A német hadsereg kezdetben való védekező rendszerét: a támadást, mindinkább kénytelen volt sok vér, fogoly és hadianyagba kerülő formaszzerű védelmi harczmóddal cserélni fel. A gyalogság vesztett bátor lendületéből, mind többet bízott a tüzérségben és a tüzérség s a kézi gránát kedvéért elidegenült löfegyverétől. Az emlékirat minden sorából írjuk rendkívüli felelősségérzete csillan elő, szinte megfojtja az emberfeletti munka, mégis maga akar mindent elvégezni. Személyesen gondoskodik a lőszerelosztásról, tanácskozik, tervezget, rendelkezik, ki-kimegy az arcvonalra s csak abban az esetben mond le a közvetlen intézkedésről, ha sokszorosan meggyőződést szerzett arról, hogy hozzáértő és olyan munkatársakra talált, kik a háborút ugyanavval a halálos komolysággal nézik, mint ő. A véres *Somme*-csatában vezetése még úgy látszik egy kicsit tapogatózó, bizonytalan, de mind jobban belejön a rendszeres munkába, pedig új szerepköre roppant fontosságánál fogva, most már működése nem tekinthető szigorúan katonainak. Hadpolitika a szó igazi értelmében. Távolról sem elég, ha csapatai valószínű teljesítőképességéről és a várható csataeredményekről lehetően tiszta képet sikerül szereznie. Ismernie kell a kancellár és a szövetséges kormányok minden lépését, azokhoz hozzászólani a hadvezetés szempontjából. Szemmeltartani az ellenségnek nemcsak vele szemben álló hadseregeit, de minden erőhullámzását, politikája egész irányát. Megtanulni az eligazodást a bel-sőt pártpolitika útvesztőiben. Egyszerre rendelkezni, világosan, ellenmondáshoz nem szokottan, mint katona s ugyanakkor eshetőségekre be-rendezetten várni, mit hoz a kiszámíthatatlan politika. Tudni és látni, hogy az erők bizonyos csoportosításával, mit a rideg katonai szempont javasol, jeles sikert lehetne elérni, de ugyanakkor megállapítani, hogy ez a csoportosítás az egész háború érdekének, a győzelem

ügyének ártana, elejteni tehát habozás nélkül. A Románia elleni hadműveletek gerinczét már ő intézte. Nem szívesen von el német erőket más állásokból. De világosan látja, hogy az áruló szövetségest lehetőleg egy csapásra össze kell zúzni, különben elvész az orosz elleni sok diadal minden eredménye, a birtokba vett lengyel területek gazdasági kihasználása, Magyarország, az összeköttetés a Balkánnal stb. Azaz a háború a múltó nyugati siker ellenében, egészében elveszett. Az 1916. év sok veszedelmes lengés után összeredményben dicsőséggel végződött. Franciaországban elég nagy és súlyos véráldozattal szerzett terület ment veszendőbe. A bolgárok visszavonultak *Monastir* mögé, az *Isonzo-sereg* hátrább húzódott, a török nehezen tartotta magát, de a nyugati és keleti arcvonal megőrizte a szükséges rugalmasságot és a karácsony *Mackensent* már *Bukarest*ben találta. A középponti hatalmak megtehették ismeretes békeajánlatukat.

Az antantnak emberanyag és hadi felszerelés szinte korlátlan mértékben állott rendelkezésére. Övék volt a tenger, az egész világ. A középponti hatalmak csak magukra támaszkodhattak. *Ludendorff*-nak azok a gondolatai, melyeket az 1916. és 1917. év fordulójához fűz, igen sötétnek mutatják a helyzetet. Semmi remény a csatavonal valamelyik részletének tehermentesítésére. Az ellenség hadiipara folytonos fejlődésben, a német sehogysem tud lépést tartani vele. Kétségtelen volt, hogy a háború elhúzódása esetén az eredmény csak katasztrófa lehet. Ezért, jóllehet nagy skepsissel, a német hadvezetőség is egyetértett a mielőbbi békejavaslat gondolatával s csak azt kötötte ki, hogy várják be Románia leveretését, hogy az ellenség a lépést gyengeség jelének ne tekintse. Az antant gögös válasza a békes megoldás reményeit meghiúsítván, más puhító eszközöz kellett folyamodni, milyenül a tengerészeti vezérkar részéről régen felkarolt korlátlan búvárhajó harc vezetése kínálkozott leginkább. A hadvezetőség augusztus 30-án még a búvárhajók ellen nyilatkozott, a kanczellár is ellene volt, mert bizton számított Amerika hadüzenetére. De a reménytelen hadihelyzet nem engedte a gondolatot elaludni. Sem a közvetlen békefelhívás, sem *Wilson* elnök békeközvetítése nem hatott az ellenségre. Így *Ludendorff* véleménye szerint csak egy kérdés lehetett feltehető. Foganatos lesz-e ez a fegyver, vagy nem? Ha igen, úgy bevezetése kötelesség a két és fél év óta vérző néppel szemben. A hadpolitikai helyzet vigasztalanságának nyomása alatt az 1917 január 9-i döntő koronatanácson végül maga *Bethmann-Hollveg* sem tudott más álláspontra helyezkedni, mint-hogy a határozat a várható eredménytől kell hogy függjön s ha a

katonai felelős tényezők ezt a módot szükségesnek látják, ő nincs abban a helyzetben, hogy ellentmondjon. Így rendelte el a császár február elsejére a korlátlan bűvárhajóharc felvételét.

Közben november 21-én meghalt *Ferencz József* király. *Károly* király lényébe pedig a trón elfoglalásával nyugtalanság költözött. Érezte a súlyos felelősséget és sokaknak és sokban engedett. Ausztriából kész volt föderatív államot csinálni, Magyarországot ellenben hagyta a maga útján és még Ausztria élelemmel való jobb ellátására sem volt képes reászorítani. Jellemző rá nézve a cseh vezéreknek adott kegyelem, kik a monarchia nyílt árulói voltak. Ez a lépés a hadsereg hűséges és becsületes elemeit nagyon elkedvetlenítette. Hiszen annyi bajtársuk maradt a csatatéren a cseh átszökések folytán. A szövetségnek nem volt meggyőződéses híve; *Zita* királyné pedig, ki teljesen az osztrák klerikálisok, Németország ellenségei befolyása alatt állott, épen nem. A fiatal uralkodó mégis kitartott szövetségese mellett, jóllehet békevágyában, sógorához *Sixtus* páрмаi herceghez intézett leveleiben igen messze ragadtatta magát. A külügyek intézését *Czernin* gróf vette át, egy rendkívül képzett és szeretetreméltó egyéniség, ki tehetség dolgában magasan felette állott az egész *Wilhelmstrassénak*. Szerző meleg szimpathiákat érzett iránta, különösen miután látta, hogy Németország nélkül nem hajlandó békére és nagyon fájlalta, hogy még ő is hitelt adott a német politikusok részéről terjesztett pletykának, az ő — *Ludendorff* — diktatúrájáról. *Conrad* helyébe pedig, kinek jelentékeny személyiségét sajnálattal látta távozni, *Arz* tábornok lépett, egy elődjénél kevésbé nagy elméjű, de igen helyes érzékű katona, a német szövetség lelkes és meggyőződéses híve. Így a háborítlan összeműködés továbbra is biztosítva maradt a cs. és kir. hadvezetőséggel.

A háború megfelelő befejezésére csak úgy lehetett kilátás, ha egész Németországot érzekemény győzelmi akarat tölti el. Az államnak minden egyes polgárára nélkülözhetetlen szüksége volt. Kibúvók csak elkeseredést szültek és halálos veszedelemmel fenyegették a nemzet hangulatának egységét. Az arcvonalon még mindenki megtette a kötelességét. Az összes német törzseknek voltak jó és jobb csapatai. Württembergét és Badent emeli ki, onnan csak egészen jók kerültek ki. A porosz-bajor ellentét csak később vált valamennyire érezhetővé s akkor sem érintette a felsőbb tisztikart.

A hadvezetőség 1916 szeptembere óta igyekezett rábírni a kancellárt az emberanyag maradék nélküli felhasználására. Mind határozottabban hangsúlyozta, hogy az államnak 15 és 60 év között szol-

gálatkötelessé kell tenni mindenkit, elvben a nőket sem véve ki, kiknek munkája nem egy férfikart szabadíthatna fel a harcztér javára. A szolgálatkötelezettség egyrészt védkötelezettségből kellett hogy álljon a hadseregben, — ez megvolt, — másrészt munkakötelezettségből otthon. Az ősi germán jogi felfogásnak felelt volna meg, ha nehéz időkben mindenki a haza szolgálatába áll. De sokkal fontosabb lett volna ennél, hogy ilyen módon az állam a kezébe vehette volna a munkabérvizonyok intézését, mert egyike volt a háború legkiáltóbb igazságtalanságainak, hogy míg a nép egyik része a csatavonalon vészett és családját esetleg inségben tudta, addig a másik otthon teljes biztonságban élt és mind nagyobb keresetre tett szert. Így a katonák hazavágyódása, mit az életosztón amúgy is érthetővé tett, rendkívül veszedelmes, mert ideális megalapozást nyert. A harczoló és otthon békés munkát végző elemek közötti kiáltó gazdasági különbségek a hadiszolgálatot mindinkább büntetésnek tüntették fel. *Ludendorff* emelni óhajtotta a zsoldot, a munkabéreket ellenben normális szinten tartani, mi természetesen a hadivállalkozók nyereségeinek a csökkentését is maga után kellett hogy vonja. Az állam — és háborúban nem lehetett csakis az állam érdekét nézni — tőkeereje csak nyert volna ezzel. A probléma nehézsége nem volt ismeretlen előtte, tudta, hogy az árakat mindenek előtt az általános nyersanyaghiány kergeti felfelé. De hitte, hogy a birodalmi kormány segíteni tud a bajon s a hadi munkakötelezettség törvénnyé emelésében az egészséges viszonyok felé vezető út első állomását köszöntötte. A törvényjavaslat, mely december 2-án törvénnyé lett, sajnos, már fogalmazásában sem volt az, mit *Ludendorff* várt. Sok megalkuvásnak s nem célirányos világos akaratnak volt a szüleménye. A kormánynak egész egyszerűen maga mellé kellett volna állítani az egész népet s önmagával együtt felelőssé tenni a háború kimeneteléért. Azonban sem a kormány, sem a Reichstag, sem pedig a nép nagyobbik fele nem volt tisztában a háború természetével. *Nem érezték, hogy a lét és nemlét kérdéséről van szó.* A hadiszolgálatról szóló törvény végeredményben csak rontott az ügyek állásán, bár eleinte katonák is örömmel üdvözölték eltorzított formájában is. T. i. azt vélték, hogy Románia letörése mellett az antant ebből is szilárd háborús elhatározást fog kiolvasni. Azokra a katonákra, kiket ilyen minőségben vezényeltek valamelyik hadiüzembe, roppant elkedvetlenül kellett hogy hasson, mikor látták, hogy az új törvény alapján ugyanott alkalmazott s ugyanolyan munkát végző segédszolgálatosok hasonlíthatatlanul jobb fizetést húztak, s ráadásul még a felmentetteket is

ugyanúgy fizették, mint a segédszolgálatosokat. A hadtápszolgálatban pedig még ezeknél is élesebb ellentétek tűntek szembe. A kimerítően nehéz harcokból pihentetni hátravont csapatok eltűnődhetnek az ott szolgálatot teljesítő békében és egészségben élő, náluk sokkal jobban ellátott segédszolgálatosok sorsán. Végtelenül beteges tünet volt, hogy a háború minden sanyarúsága az arcvonalra hárult. A hadvezetőség kénytelen volt nagyszámban bocsátani el a szakmunkásokat, hogy a hadiipar fenntartható legyen. Ennek ellenére néha a munkateljesítmények hanyatlását és sztrájkokat kellett tapasztalnia. Mi más volt ez, mint árulás az arcvonalhadcsereg ellen? A munkásság egy része kellő vezetés útján hazáját, bajtársait és önmagát mérhetetlen nyomorúságba taszította; borzalmasan súlyos vád marad ez mindig ellene.

A harcoló hadsereg fegyverrel és felszereléssel való ellátására egy nagyvonalú tervezetet dolgoztak ki, az ú. n. *Hindenburg programot*. Minden kísérlet megtörtént arra nézve, hogy a német katona ne vívja silányabb sorsban élethalálharczát, mint ellenfelei. Szerencsétlenségre a meglévő készletek fogyatékossága sok lehetőségnek szárnyát szegte. A szén- és élelmiszerkérdést a háború a középponti hatalmak legégetőbb problémájává tette. A megszabott árak rendszere felmondta a szolgálatot. A legszükségesebb szükségleti cikkek mindinkább nehezen beszerezhetőkké váltak. Állami beavatkozás nem segített; az egyes mások rovására akart magán segíteni. A lánczkereskedés és uzsora felütötte a fejét. Az antant éhségblokádja már 1916-ban kezdett szomorú gyümölcsöket hozni. Mind mélyebb szakadék ülepedett város és falu közé. A munkás még csak gondoskodott magáról; sztrájkjaival kivitte, hogy munkabére a lánczkereskedők mindenkorai áraihoz idomult. Ellenben a középosztály, különösen pedig a megszabott fizetésű tisztek és hivatalnokok, nehéz napokra virradtak. Nagyobb részük a szó szoros értelmében éhezett s mégis ez a rend volt az, mely kitarzott egész a végsőikig. *Ludendorff* legjobban szeretne volna a kényszerárakat megszüntetni, visszaállítani — ha nem is egyszerre minden területen — a szabad kereskedelmet és a kormányzat segítségére levő termelő szövetkezetek révén lehetőleg visszatérni a régi árakhoz; sajnos, a szövetkezetek ügye még nem alakult volt ki kielégítően. A termelés csökkent, mialatt pl. Angliáé rohamosan emelkedett. Őszintén megvallja, hogy Románia kihasználása nélkül már az 1917. évet is lehetetlen lett volna kitarítani, annál inkább nem, mert a szövetségesek viszonyai cseppet sem voltak kedvezőbbek.

Az éhségblokáé felidézte szerencsétlen körülmények súlyát növelte a rendkívüli ügyesség, szívósság és az ellenséges hadvezetéssel tökéletes egyöntetűségben működő antantpropaganda is. Munkáját pedig nagyon előkészítette és támogatta népben és hadseregben egyaránt a független szociáldemokrata párt, mely kezdettől fogva forradalomra tört. A helyet, hova az idegen uszítás legelőször lebecsát-hassa horgonyait, a német együgyű nyiltság mutatta meg neki. Németek kezdték ki az ú. n. porosz militarizmust, nem véve észre, hogy ez nem más, mint az egyének ideális felolvadása az állameszmében. hogy ez teremtette meg Poroszországot és vezette Németországot egy ragyogó fejlődés útjára. Egy szociáldemokrata képviselő már 1915-ben nyíltan megvallotta, hogy a Németbirodalom tökéletes győzelme nem felelne meg a szociáldemokratia érdekeinek. Nem akarta — úgymond *Ludendorff* — ezt a megjegyzést leírni, de az igazság kell, hogy igazság maradjon s ezek a szavak igazak. A propagandát részletesen jellemzi. Izgatott általában a tisztikar s ezen keresztül az államhatalom ellen; éket igyekezett verni Észak- és Dél-Németország közé, miközben nem kimélte a császár és a trónörökös személyét. Majd később *Ludendorff* ellen is fordult. Mindent kitapogatott, mi ellen a viszonyok alakulása folytán hangulatot lehetett csinálni s beleplántálta a köztudatba a megértés békéjének, a lefegyverzésnek és a népszövetségnek üres jelszavait. 1918-tól kezdve pedig világosan Németország forradalmosítása volt a cél. A világ szabadkőműves páholyai is ernyedetlenül dolgoztak s mind jobban sikerült a helyzetet úgy állítani be, hogy a világháború lényegben nem egyéb, mint a demokratikus felvilágosodás küzdelme a sötét autokrátiával. A semleges hollandi és svájci határokon keresztül, de még Ausztria-Magyarország felől is szóban és írásban áramlott a mótely. Végül sokan már nem is tudták megkülönböztetni, mi az ellenséges propaganda sugallata s mi a német érzületé. Lassan az egész légkör megfertőződött.

Mindig újra meg újra hangsúlyozza, hogy a német politikai éretlenség nem látta be, hogy elviselhető békét csak a győzelem hozhat, különben az erőszak békéje következik. A birodalmi kormányt a néphangulat irányítása és felvilágosítása terén menthetetlen mulasztások terhelik. A legsúlyosabb baj a gazdasági eltulodások meg nem akadályozása volt. Ez egész társadalmi rétegeknek rendítette meg az erkölcsi érzületét. A lövészárookban évek óta küzdő harcászok nem tudhatták, nem üti-e el őket valaki odahaza békebeli állásuktól és keresetüktől. Visszatekintve a háborús évekre, csak mély megilletődéssel

lehet figyelni, hogy alakult át a német közérzet valami idegenné, valami nem németté; az egyéni jólét lett az élet legfőbb törvénye. A párt és osztályérdekek mellett elhomályosult az összesség, a haza érdeke. A német közéletben általában több volt a világpolgári hajlandóság, mint azt a mindenfelől céltudatos ellenségekkel környezett ország helyzete megengedte. A polgári osztály a maga szervezetlenségében és fegyelmezetlenségében mindent jobban tudni akarásával és aggodalmas tartózkodásával kiállott az események sodrából. Nem volt hazaszerető felelősségérzete. A független szocialisták romboló munkája nem talált benne megfelelő ellensúlyra. Ezért a birodalom bukásában a polgári osztály sem ártatlan. Hogy nálunk a dolgok lényegben ugyanígy, csak a kulturális különbségeknek megfelelően még rosszabbul alakultak, szinte magától értetődő. A földműves dolgozott, különösen a nagybirtok roppant teljesítményeket mutatott fel. A földműves elemek nélkül egyenesen lehetetlen lett volna háborút viselni. De ez a foglalkozási ág már a békeidőkben annyi sokat veszített régebbi társadalmi jelentőségéből, hogy nem vehetett magára minden terhet. Ez az egyetlen talajnem miben Magyarország ügylátszik jobban állott, mint a Németbirodalom. A háború előtt Magyarországnak volt legalább egy társadalmi rétege, mely egészében érintetlen és egészséges volt: a paraszt. A négy nehéz esztendő története világosan mutatja, hogy a háború terheinek a dandárát nálunk a föld népe viselte; a többi osztályok becsületes és tisztánlátó elemei segítettek csupán. Hogy a háborús tapasztalások mennyit és mennyiben sülyesztettek rajta, ma még beláthatatlan.

Az új viszonyokhoz idomuló háborús kiképzés nagy léptekkel haladt előre, minden perczet felhasználtak a sereg jobbá tételére. A tiszti és altiszti kar, a mennyiben még életben volt, megtette a magáét. A régi vágású német, vagy inkább mint ő mondani szereti: porosz tisztt, valóban példaadója, nevelője és tanítója volt csapatának. Nem is az elmélet és felszerelés hiánya, mint a szellem hanyatlása és az ellenségéhez viszonyítottan igen fogyatékos létszám volt aggodalomkeltő. Utóbbi bajon lett volna hivatva némileg segíteni a lengyel hadsereg felállítása. De a lengyel kérdésben a két szövetséges nagyhatalom sohasem tudott őszintén megegyezni. A lengyelek maguk pedig mindvégig kétszínűen és varakozóan viselkedtek, minden ajtót nyitva tartottak. A cs. és kir. hadsereg ú. n. lengyel légiója majdnem kizárólag lengyel anyanyelvű osztrák hadkötelesekből állott.

Hogy a Somme-csata véráldozatát elkerülje, a legfelsőbb hadvezetőség az arcvonalat egy hátrábbfekvő állásba vonta vissza Arras

és Soissons között, az ú. n. Szigfried-állásba. Ez volt a nevezetes Alberich-Bewegung 1917 márcziusában, a német vezérkari szervezet munkájának egy művészi megnyilatkozása. Az ellenség mindenképen szerette volna az így nyert területet hódításnak tüntetni fel, de a mozdulat előnye, befejezése után olyan világos volt, hogy ez esetben az antantpropaganda munkája csütörtököt mondott. Az 1917. év első felét két világtörténeti fontosságú esemény tölti ki: az orosz forradalom és az amerikai hadüzenet. Az előbbi volt a meglepő, utóbbi nem. Következményeiben mindkettő lemérhetetlenül fontos. Amerika kezdetől fogva ellenség volt; a császár bukása mindenesetre az antant műve. Ludendorff szívéből a forradalom hírére mázsás súly esett le, még nem sejtette, hogy az orosz mozgalom Németország végzete is. A bűvárhajók jól dolgoztak, a numerikus eredmény egyenesen felülmúlta a várakozásokat, de a döntő hatás, mit a tengerészeti vezetőség annak idején kilátásba helyezett — késett. Az orosz fronton kezdetét vette a szembenálló felek barátságosabb érintkezése, mit csak Kerenski személyének erőteljesebb előnyomulása szorított meg májustól fogva. A nyárra az orosz látszólag újra összeszedte magát, úgy hogy támadásba foghatott. Hamar megroppant, sőt fel kellett adnia az 1916-ban szerzett előnyöket. Bukovina ismét felszabadult, de a műveletek egész folyamán a cs. és kir. sereg harci értéke ijesztően alacsonynak mutatkozott.

Ez súlyos gond volt a jövőre nézve. A homburgi tárgyalások alkalmával, melyek a két szövetséges nagyhatalom politikai és katonai vezetői között folytak, Czernin gróf a mielőbbi béke mellett kardoskodott. Az tábornok is hangsúlyozta, hogy a monarchia legfeljebb a télig képes háborút viselni. Czernin lemondást javasolt Elzász-Lotaringiáról, a monarchia viszont belemenne Galícia Lengyelországgal való egyesülésébe és nem akadályozná az új állam valamilyen csatlakozását Németországhoz. A terv egészen homályosnak tűnt fel Ludendorff előtt; milyen lenne eme Lengyelország viszonya az országból annak idején kihalított német tartományokhoz? A katonai egész makacsságával utasít el magától minden területátengedést tartalmazó gondolatot. Elzász ügye becsületkérdés a német birodalomra nézve. Ama bizonyos szent önzés sohasem bukkan fel a gondolataiban. A gyakorlati politika erkölcstelen felfogása ismeretlen előtte. Alapelve egyszerű. A német nép nagy többségében császárhű, hazaszerető és becsületes. Vezetni kell erős kézzel, mint vezetik a hadsereget s akkor győzni fog a lelki épségén rágódó élősdiak felett, mint győzött és győz a német fegyver a csatatereken. Ehhez azon-

ban, s erre mindig újra meg újra visszatér, másfajta kormányokra lett volna szükség, mint a berlini és bécsi.

Visszatekintve megállapítja, hogy jóllehet katonai szempontból kimondhatatlan könnyebbülést hozott, Németország bukása az orosz forradalommal vette a kezdetét.

Az 1917. év második fele meghozta Oroszország teljes összeomlását, vele Románia kiiktatódását a világmérfőzőésből s az osztrák-magyar arcvonalat német segítséggel a Piaveig vitte előre. *Ludendorff* őszintén átérzi a hadisikerek esetleges voltát. Vezérkedésének egyik legrészebb eredménye a XIV. német hadsereg sikere Olaszországban. Mégis megjegyzi, hogy ha ezalatt Flandriában az angol hadvezetőség kihasználta volna kezdetben elért eredményeit, milyen más-kép hangzanék a világ ítélete az olaszországi háborúról.

1918-nak meg kellett hozni a döntést. *Ludendorff*nak most olyan erők állanak rendelkezésére a nyugati fronton, minők soha a háború folyamán. Felszerelés, előkészítés, csoportosítás kielégítő. Nem hitt olyan természetű támadásban, minő a galicizai, vagy olaszországi volt. Hatalmas, nehéz, súlypontjával az arcvonalnak majd ezen, majd azon a részén fellángoló küzdelmet várt, de hitt a győzelemben s bizakodva jelentette a császárnak, hogy a német hadsereg megfelelően elhelyezkedve és jól előkészítve fog története legnehezebb feladatának megoldásába. Nem úgy történt. Minden technikai kibontakozás ellenére ez nem az 1914. év serege volt többé. Kilépve az állóharcz egyhangúságának idegeket őrlő nyomorúságából, eleinte fényes diadaloikat vesz az ellenségén. De hamarosan elfullad a lélegzete. A bűvárhajók nem hozták meg a kívánt eredményt. Erős amerikai kötelékekkel kellett már szembenézniök. De nem az amerikai segítség döntötte el a harczt. *A német nép, mint a világ minden elbukott nagy nemzete, önmagát tette tönkre.* A német hadsereg fekete napja: augusztus 8-a. Az ellenség a *Somme* és a *Luce*-patak között tökéletesen meglepi az ott álló német csapatokat. A tankoknak sikerül a hadosztálytörzseket elérni, oly mély az áttörés. Egyik-másik halálra fáradt csapat hősiiesen védekezik, fel-fellobban a régi német katonszellem, de visszaözlő tömegek a réseket kitölteni, helyökbe nyomuló bátor hadosztályokat «*Streikbrecher*» és «*Kriegsverlängerer*» kiáltásokkal fogadnak. A harci kedv meghalt. Győzni csak akkor lehetett volna, ha népet és hadsereget minden tagjában a háború első felének heroikus odaadása hat át. Ezek már az agónia tünetei. Elvégeztetett.

Ludendorff könyvéből egy aczélkemény, rendkívül művelt, katonai

kérdésekben mindig tisztán látó, magát kerek, fegyelmezett mondatokban kifejező, de szenvedéllyel érezni és akarni tudó gondolatokban módfelett gazdag, minden ízében modern katonatermészet lép elénk. A régi szoldateszkához semmi köze. A mint — őszintén megvallhatjuk — az ú. n. porosz militarizmusnak sincsen. A legmegkapóbb bizonyíték erre nézve többször hangsúlyozott véleménye nép és hadsereg viszonyáról. Röviden mintha azt mondaná: *a hadsereg csak függvénye a népek, háborút viselni csak közösen tudnak.* Mi ezt a katonai típust, vezető állásban, nem ismerhettük. Az osztrák-magyar monarchia egész kialakulásában a római szent birodalmi gondolatnak a leszármazottja. Sok intézményében már csak keresni lehetett ezt az alapot, a hadsereget illetőleg erre nem volt szükség. Az a különböző népelemekből csak kiegesztődött, de a társadalom és államban mindvégig tudatosan idegen test volt. Nemzeti érzés nem kovácsolhatta egybe, ezért nem is lehetett Ausztria-Magyarország háborúja olyan, mint Németországé. *Ludendorff* előtt az ilyen sereg fogalma merőben idegen, már izzó nemzeti érzése kizárja ezt. A szembenálló seregek fejlettebb hadieszközökkel, de lényegben ugyanúgy küzdöttek egymással, mint a multban. *Nem így a népek.* Ezek most minden életerejükkel egybefonódtak a hadrakelt seregekkel. Csak az 1871-i Franciaországgal lehetne a közelmultat ebben a tekintetben összehasonlítani. «Wo die Kraft des Heeres und der Marine begann, die des Volkes aufhörte, war in dem jetzigen Kriege nicht mehr zu unterscheiden. Wehrmacht und Volk waren eins. Die Welt sah den Volkskrieg im buchstäblichen Sinne des Wortes.» Az osztrák-magyar hadsereg ehhez képest egy elévült fejlődési fokozatot képviselt.

«*Heer und Marine wurzeln im Vaterland wie die Eiche im deutschen Boden.*» A hadsereg az otthonból meríti minden erejét, megőrzi és szervezi azt, de új erők termelésére nem képes. A zsoldos hadsereg az országtól, melynek színeit hordozta a zászlain csak egy dolgot követelt — pénzt. Az általános hadkötelezettség nemzeti hadereje — *mindent.*

A polgári kormány szerinte épen olyan fontos háborus tényező, mint a hadvezetőség. Úgy érezzük, igaza van. Pedig ez a beállítás egyenesen tőle való, ilyen határozottan előtte aligha fejtette ki valaki. Igaz, hogy nem is volt módja hozzá. Stratégiai kérdésekben már *Clausewitz* legalább olyan lényeges szerepet juttatott a külügyi kormánynak, mint a hadvezérnek. Hogy az ellenséges koalíció melyik tagjának a leveretése vonja maga után legnagyobb valószínűséggel a szövetség felbomlását, hogy melyik ellenséges tartomány megszállása

bénítja meg leginkább az ország életrendjét, a külügyi vezetőségnek a feladata megítélni. A hadvezér nem tehet okosabbat, mint ha követi az így nyert útmutatást és a kijelölt arcvonalon támad döntő erővel. De a taktika területe nála még kizárólag a katonák szférájába tartozik. *Ludendorff* tovább megy ennél. A hadvezér munkája ezen a téren is inkább formális. Okoskodása mintha a következő volna. A háború elején a vezérkar esetről-esetre kiadta rendelkezéseit. A sereg ezeket nyomasztó túlerő ellenében fölényesen végrehajtotta. 1918-ban számban és felszerelésben a háború folyamán sohasem tapasztalt kedvező helyzetbe került. S ekkor hirtelen összeroppan, kiesik a vezér kezéből, megszűnik taktikai fegyver lenni. Mit jelent ez? Kétségtelenül annyit, hogy a kizárólagosan katonai természetűnek látszó taktikai eljárásokban is két összetevő érvényesül s a kettő közül csak a formai függ közvetlenül a hadvezetéstől. A másikért, a csapat szelleméért, inkább az otthon, inkább a polgári kormányzat felelős. 1918 augusztus 8-án elhalt a német hadsereg ellenállóképesége; nem történhetett másképp, a népe már előbb elhalt volt.

«Die Diplomatie stellte die deutsche Armee vor eine unendlich schwere Aufgabe.» A birodalmi kormány külpolitikai munkája nem tudott sikereket felmutatni a háború előtt és alatt. Azaz nem volt képes megadni a *Clausewitz* követelte stratégiai irányítást. A népi lelki erejének összefoglalására pedig még kevésbé bizonyult hivatottnak; az ellenséges országokban folytatott propagandája is csütörtököt mondott. Egyetlen mentsége, hogy az ellenség leghatalmasabb fegyvere az éhségblokádnak nem állott rendelkezésére. A seregre nézve taktikai szempontból is mérhetetlenül fontos belső vezetést mindinkább kiadta a kezéből, kiszolgáltatta pedig azt nem az egész népnek, hanem a mi még rosszabb, olyan csoportoknak, melyek egész történelmi multjuk és meghatározottságuk szerint csakis kritikára és nem építő munkára voltak alkalmasok. A birodalmi kormány örömmel fogadta annak idején *Hindenburg* és *Ludendorff* kineveztetését, de csakhamar kitűnt, hogy egy-egy idegen világot képviselnek. Ők, a katonák, ismerve a háború természetét, győzni akartak. Berlin nem tanult a multból s mind erősebben hangoztatta a megértés békéjét. Így a kormánynak eleve nem sikerülhetett az, mit *Lloyd George* és *Clémenceau* meg tudtak cselekedni a nyugati demokráciákban: *a nép összehorácsolása egy kemény, az ellenséget megsemmisíteni törekvő győzelmi akarásban.* Keserű gúny lappang a szavaiban, mikor azt írja, hogy bár a háborút követő forradalmak megváltoztatnák a világ képét s éretté tennék a népeket a testvériesség békéjének a gondo-

latára. De mialatt ő első főszállásmester volt, a világot a réginek látta s a legfőbb hadvezetőség kénytelen volt ragaszkodni ahhoz az álláshoz, melyet Wilson elnök 1918 novemberében, tehát már a fegyvernunyulás idején fejtett ki az amerikai flottaprogramm kapcsán, hogy t. i. Amerika részéről nem volna értelmes eljárás, ha már a jelenben alkalmazkodnék a jövő világpolitikájához. Annál inkább nem, mert ezt illetőleg még semmiféle döntés sem történt. Ma már tisztán láthat az ideáljában megcsalatozott világ, de a német nép és szövetségesei a csalódást életükkel fizették meg. Ő nem volt sem reakciós, sem demokrata, csak katona. Pártokkal sohasem törődött, csak a győzelemre, a német nép jövőjére gondolt. De azok a pártok, s ezek voltak a többségek, melyek mindig a megértésen alapuló békéről szavaltak — miközben megérelték a németiség feltétlen békevágát és táplálták az ellenség harci kedvét — természetesen kevésbé méltányolták a hadvezetőség igényeit, mint a jobboldali kisebbség. A birodalmi kormány — sajnos — az előbbiekkal tartott. Jól esett szerző személyében villámhárítóra találnia és kikiáltani őt diktatornak. Számára hiányzott a mód a közvetlen védekezésre s szinte a végletekig bízott a nemzet valóságérzékében. Nyilatkozatait kivetkőztették eredetijükből, egyes részleteket idézgettek, kiragadva azokat összefüggésükből. S a kormány elnézte, hogy az izgatók munkája, mely, állván ő a katonai vezetés élén, végeredményben nemzeti szerencsétlenséget jelentett, nyugodtan folyjék. Michaelis és Hertling gróf távol állottak az ilyen üzelmektől, de már akkor késő volt, a kárhozatos mag el volt vetve. Nyíltan nem mondja meg, de minden sorából kitűnik, hogy a szerencsétlenségért mindenk előtt Bethmann-Hollweg politikáját okolja. Csak a jövő fogja eldönthetni igaza volt-e vagy sem.

A mai idő még nem hivatott végleges ítélehozatalra. A sebek még frissen égnek, a népek még kábultak, a hősök sírhalmait csak három szomorú tavasz virágai ékesítették fel. De annyit már is látunk vagy érzünk inkább, hogy *Ludendorff* működése nem halt el a háborúval, Nagy Fridrik dicsősége után a Fichtéében is osztozik. Gondolatai segíteni fogják a nagy nemzetet új életre ébredésében, melyet nemrég ragyogó diadalokra vezetett, mert *Ludendorff* könyve nem izzóan érdekes olvasmány, nem kútfő, nem irodalmi alkotás elsősorban, hanem — s lehet-e nyomtatott betűt nagyobb dicsérettel illetni — tett.

Tóth Zoltán.